

Sayı : 5

Yıl : 1989

MARMARA ÜNİVERSİTESİ FEN - EDEBİYAT FAKÜLTESİ

TÜRKLÜK ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

İstanbul - 1990

BELGE VE KAYNAKLARA GÖRE NEF'İNİN DEDESİ MİRZA ALİ'NİN HAYATI VE SOYU

DÜNDAR AYDIN *

Bilindiği gibi, XVI. yüzyılın sonu ile XVII. yüzyılın başlarında yaşayan ve Klasik Türk Edebiyatının en önde gelen şairlerinden biri olan Ömer Nef'i (öl. 1635), yaşadığı devirden günümüze kadar, pek çok eserde övgü ile yer almıştır. Nef'i'den bahseden bu eser ve makalelerin çoğu, Prof. Dr. Abdülkadir Karahan tarafından şairimiz konusunda neşredilmiş olan bazı eserlerinin «Bibliyografya»sında gösterilmiştir¹.

Diğer taraftan, Karahan'ın Nef'i ile ilgili kitap ve makalelerinin incelenmesinden, bu büyük şairimizin ataları ile ilgili, ilk bilgilerin, yine onun tarafından ortaya konulmuş olduğu görülür. Karahan bu bilgileri, 1954 yılında, fakat, bu yılın Ocak ayında, «Türk Klasikleri Serisi»nden «Nef'i» adlı kitabı yayımlandıktan sonra, içinde Ömer Nef'i'nin babası ve dedesinin isimleri de geçen Gelibolu'lu Âli'nin «Mecmâ'ül-bahreyn» adlı yazma eserinden elde etmiştir. Abdülkadir Karahan, 27 Ocak 1954 günü İstanbul'da, Eminönü Öğrenci Lokali'nde yapılan «Şair Nef'i'nin Ölümünün 320. Yıldönümünü Anma Töreni»ndeki konuşmasında bu yazma kaynağa dayanarak, Ömer Nef'i'nin babasının Mehmed ve dede-

* Yrd. Doç. Dr. Atatürk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi.

1 Abdülkadir Karahan'ın şu yayınlarına bkz. «Nef'i, Türk Klasikleri, No : 32, Varlık Yayınevi, İstanbul-1954, ss. 35-38; Nef'i Divanından Seçmeler, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1972, s. 11-13 ve 15-17; İslâm Ansiklopedisi, Nef'i maddesi, c. 9, s. 178.

sinin de «Mirza² Ali Paşa» olduğunu, ilk defa doğru olarak belirtmiştir³.

Esasen, Âli'nin, «Mecmâ'ül-bahreyn» adlı yazma eseri bulunmadan önce, Nef'i hakkında, sadece, Erzurumlu veya Pasin'li olduğu, «Ömer Bey» veya «Ömer Efendi» diye anıldığı babasının da bey zümresinden olabileceği biliniyor veya tahmin ediliyordu⁴. A. Karahan, Âli'nin bahsedilen eserini bulduktan sonra, Nef'i'nin kendisi, babası ve dedesi ile ilgili, mevcut bilgileri makale ve bazı kitaplarında topluca vermiştir⁵. Bu makale ve kitaplarında Karahan, Âli'nin Mecmâ'ül-bahreyn'inin, 1591 yılında yazılmış olmasından hareketle Ömer Nef'inin 1572 tarihi çevresinde doğmuş olabileceğini tahmine çalışmıştır.

Bu makaleyi Nef'i'nin hayatı, dedesi ve babası hakkında yazılanları tekrarlamak için değil, aksine, bunların bir bölümünü, yıllar önce, tespit ettiğimiz, arşiv belgeleri ve bazı kitaplardaki bilinmeyen ve gözden kaçan bilgilerle takviye etmek, tamamlamak, ayrıca, şairimizin dedesi ve babasının bilinmeyen yönleri ile amcaları ve büyük dedesinin kimler olduklarını ortaya koymak, hatta bu ailenin soyu ile ilgili hiç bilinmeyen bazı bilgileri ilim alemine nakletmek için yazmayı düşündüm. Bunu gerçekleştirmek için hakkında daha çok bilgi bulunan ve bir bakıma başlangıç noktamız olması gereken şairimizin dedesi Mirza Ali ile işe başlamayı uygun buluyoruz.

2 Mirza Kelimesinin manaları için bkz. Muin Muhammed, *Ferheng-i Fârisi*, IV. Tahran, 1983 (Ofset baskı), s. 4491. (1) Timurlular ve Safeviler zamanında isimlerin önüne veya arkasına eklenerek, Emir-zâde ve Şehzâde anlamında, (2) İsimlerin önüne getirilerek, münşi, debir, (3) Okur-yazar, eğitim görmüş anlamında, (4) Bazen herhangi bir ayırım olmaksızın kişi isimleri önüne gelerek bir tür hürmet ifade etmek için kullanılmaktadır.

3 Bkz. Kırzioğlu, M. Fahrettin, «Tolgadırlu (Dulkadırlu) Beylerinden Gelen Pasinli Şair Ömer Nef'i'nin Sekiz Arka Atası ve Babası Şah Mehmed'in Bir Tarih Şiiri», *Türk Dili (Dergisi)*, sayı 120, Eylül 1961, s. 919-923; Karahan, Abdülkadir, «Vesikaların Işığı Altında Nef'i'nin Hayatından Çizgiler», *Türk Dili*, III. sayı, s. 29; Karahan, Abdülkadir, «Âli'nin Bilinmeyen Bir Eseri : Mecma'ül-bahreyn», V. Türk Tarih Kongresi, *Tebliğler*, Ankara 1960.

4 Bkz. Karahan, A., Nef'i, *Türk Klasikleri*, 1954, s. 3; Karahan, A., Nef'i, *İslâm Ansiklopedisi*.

5 Karahan, A., *Nef'i Divanından Seçmeler*, ss. 1-13; Ayrıca Bkz. Onun not 3'te verilen eserleri.

«Erzurum Beylerbeyliği ve Teşkilâtı»⁶ konulu doktora çalışmamı hazırlarken Erzurum'un muhtelif sancaklarında sancakbeyi olarak bulunmuş olan «Mirza Ali Bey» isminde biri, gayret ve şecaatiyle dikkatimi çekmişti. Elimde onun ve oğullarının hakkında doktoramda kullanılan veya kullanılmayan değerlendirmeye tâbi tutulan çok sayıda arşiv belgesi bulunuyordu. Ayrıca devrin kaynaklarından aktarılmış kayıtlar da vardı. O sıralarda, Abdülkadir Karahan'ın «Nef'i Divânından Seçmeler» adlı kitabı elime geçti. Bu kitaptan Mirza Ali'nin Nef'i'nin dedesi olduğu anlaşıldı. Elimdeki belgelerde yer alan Mirza Ali ile kitaptakinin aynı şahıs olabileceği neticesine varıldı. Bundan sonra kitapta yazılana mütevazî de olsa bir takım katkıda bulunmak gayesiyle elimdeki bilgilerden bir tebliğ yapmaya karar verdim. Böylece meydana gelen «Nef'i'nin Soyuna Dair» konulu tebliğ, birkaç yıl önce Nef'i'yi Anma Töreni vesilesiyle, Hasankale'de okundu. Bununla beraber bu tebliği kısa sürede yayınlamak mümkün olamadı. Fakat yayınlanamaması da iyi oldu. Çünkü, bu arada konu ile ilgili başka bilgiler elde edildi. Hatta bunlar arasında yıllar önce yayınlanmış olup da gözlerden kaçmış olanlar da bulunuyordu⁷. Böyle olunca, tebliğ olarak yazılanları yeniden düzenlemek suretiyle bir makale yapmak daha uygun ve yararlı olacaktı. Aynı zamanda böyle bir çalışma, yukarıda belirtmiş olduğum gibi hem Karahan'ın Nef'i'nin soyuna dair yazdığı bilgileri takviye edecek hem de onun bu konuda bazı satırlara sıkıştırmış olduğu imaların yanlış anlaşılmasını önliyecek, aynı zamanda, M. Fahrettin Kırzioğlu'nun, yukarıda dipnotta belirttiğimiz makalesinde büyük şairimizin soyunu Dulkadirîlilere kadar götürmeye yönelik gayretinin bir esasa dayanmadığını gösterecektir.

Biz bunların açıklamasını daha sonraya bırakarak, Nef'i'nin gerçek dedesi olduğu muhakkak olan Mirza Ali'nin Osmanlı tarihinde oynadığı rolü ortaya koymak için onun Safevi'lerden yüz çevirerek Osmanlı hizmetine nasıl girdiğini, ölümüne kadar ne gibi görevlerde bulunmuş olduğunu, bu arada oğullarının adlarını, her

6 Bkz. Aydın, Dündar, *Erzurum Beylerbeyliği ve Teşkilâtı Kuruluş ve Genişleme Devri (1535-1566)*, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum 1972.

7 Bkz. Kütükoğlu, Dr. Bekir, *Osmanlı-İran Siyasi Münasebetleri I. 1578-1590*, İstanbul Edebiyat Fakültesi Matbaası, 1962, s. 42 No. 60.

birinin görevlerini, hatta babasının adını belirttikten sonra, soyunun nereye kadar götürülebileceğini, daha çok arşiv belgelerine dayanarak açıklamaya geçiyoruz.

Yukarıda Mirza Ali'nin Safevilerden yüz çevirerek Osmanlı hizmetine girmiş olduğunu belirtmiştim. Bu konu, Kanunî Sultan Süleyman devrinde nişancı olarak görev yapan ve bu sebeple devrinin olaylarını çok iyi bildiği anlaşılan, Celâl-zâde Mustafa Efendi'nin *Tabâkâtü'l-Memâlik*'inde, 10 Temmuz 1554 olaylarından söz edilirken şöyle anlatılıyor : «Ümerâ-yı serhadden Mirza Ali ki, sabıkta tâife-i kızılbaştan iken hidayet-i rabbânî refik olmağla İslâm'a teşebbüs edüp sancak verilmişti»⁸. Burada, Celal-zâde, onun Safevi hizmetinde hangi görevlerde bulunmuş olduğunu belirtmediği gibi, oradan geliş tarihini de yazmıyor. Bununla beraber, biz, bir arşiv belgesinden onun 1548 yılından önce Osmanlı hizmetine girmiş olabileceğini tahmin edebiliyoruz. Çünkü, Erzurum Beylerbeyliği'ne bağlı Şarkî-Karahisar Sancağı'nın tahrir'inde⁹ Mirza Ali'nin oğlu Abdülgani Mustafa'ya tahrir katipliği görevi verilmiş ve bu tahririn mufassalı¹⁰, 7 Ocak 1548 tarihinde bitirilmiştir¹¹. Sonra bunun «İcmâli» tamamlanmıştır. Bundan sonra tahrirde «Tahrir Eminliği» görevi ile aynı sancağın sancak beyliği görevini, birlikte yürüten Mirza Bey, her iki defteri 1550 Martında, İstanbul'da hükümete teslim etmiştir¹².

Mirza Ali'nin oğlu Abdülgani Mustafa'nın son derecede doğruluk ve kâtiplik becerisi gerektiren bu tahrir işinde görev almış olmasını, değişik yönlerden değerlendirmek mümkün olmakla beraber, bundan biz, şimdilik sadece Mirza Ali ve ailesinin belirtildiği gibi, 1548 yılından epey önce Osmanlı ülkesine gelmiş olabileceği neticesine varabiliriz. Çünkü Osmanlı devletinde tahrir kâ-

8 Bkz. *Tabakatü'l-Memâlik ve Derecâtü'l-Mesâlik*, Süleymaniye Ktb. Fatih, No : 4422, vr. 376/b.

9 Osmanlı Devleti'nde Tahrir ve tahrirde görev alanlar ve düzenlenen defterler hk. Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, İkinci Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1984, ss. 101-110.

10 Bkz. Uzunçarşılı, *Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, aynı yerler.

11 Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) *Tapu Defteri* (TD) No : 255, s. 2.

12 BOA. Kamil Kepeci Tasnifi (K.P.T.) *Rivus Defteri* (RD) No : 209, s. 18, 31 ve 40.

tipliğine getirilmiş olanların önce daha önemsiz yazım işlerinde, uzun süre denenmiş oldukları ve sonra yetkili birinin tavsiyesiyle bu göreve getirildikleri bilinmektedir. Hatta bu denemenin bizzat Mirza Ali için de uygulandığını görüyoruz. İlerde görüleceği üzere kendisi hayli atılgan, istidâdli ve aşiret sahibi olduğu halde hükümet tarafından sancakbeyliğine atanması için, en azından altı yıl kadar bekletilmiştir. Gerçekten de, kendisine önce Oltu sancağından 20.000 akçelik zeamet verildiğini, bunu müteakip Erzurum muharebesindeki¹³ başarısından dolayı, Ekim 1552 tarihli emirle 5.000 akçe terakki¹⁴ aldığını¹⁵ ancak bundan sonra 1554 tarihinde sancakbeyliği görevine getirildiğini görüyoruz. Ona sancakbeyliği verildiği hakkındaki haberi Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan Ruus Defteri'ndeki¹⁶ bir belgeden öğreniyoruz. 18 Şubat 1554 tarihini taşıyan ve Erzurum beylerbeyisi Ayaz Paşa'ya gönderilmiş olan bir hükmü içeren bu belgede, özet olarak şöyle deniliyor : «Oltu Sancağı'nda 25.000 akçelik zeamete sahip ve aynı zamanda Çağatay¹⁷ tâifesinin aşiret beyisi olan Mirza Ali'nin yararlığını arzetmişsin ve Şah-ı makhurun ülkesinden olup, Şuregel'e¹⁸ bir menzil¹⁹ mesafede ve Gürcü beylerinden falancanın²⁰ elinde bulunan

13 Erzurum Muharebesi, Erzurum Beylerbeyisi İskender Paşa komutasındaki bir kısım Osmanlı kuvvetleri ile, İsmail Mirza komutasındaki İran kuvvetleri arasında 19 Ekim 1552 tarihinde olmuş ve Osmanlı kuvvetleri mağlup olarak kaleye kapanmıştır. Bu konuda tafsilat için bkz. Aydın, Dündar, *Erzurum Beylerbeyliği*, ss. 95-109.

14 Maaşların ve tımarların artması, bkz. Pakalın, M. Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1983, c. III, s. 458.

15 BOA. KPT. 6592, ss. 21-22.

16 Rü'us Defteri için bkz. Göyünc, Nejat, XVI. Yüzyılda Rü'us ve Önemi, *TD. XVII*, sayı 22 (1967), ss. 17-34.

17 Çağatay kelimesinin manası ve geniş açıklaması daha aşağıda metinde ve notlarda açıklanacaktır.

18 Bu ve civarındaki kaleler için Bkz. Kütükoğlu, Dr. Bekir, *Osmanlı-İran Siyasi Münasebetleri...* s. 131, not 222 ve s. 132 not 225.

19 Menzil, konak, arazi vaziyetine göre değişen ve yaya olarak bir günde yürünülebilecek mesafe yeni takriben 30, 35, 40 km'lik yol. Bkz. Sertoğlu, Mithat, *Resimli Osmanlı Tarihi Ansiklopedisi*, İstanbul Matbaası, 1958, s. 208.

20 Burada... kaynı... diye iki isim geçtiği, fakat bu isimler okunamadığı için, böyle bir ifade kullanılmıştır.

Yeni-Kal'a²¹ ve Kurt-Kal'asının «ikiyüz bin akçe» ile «sancak» olarak kendisine verilmesini arzemişsin. Arzın uygun görülerek, bu yerler adigeçene sancak olarak buyrulmuştur»²².

Bu sırada İran'a karşı Nahçıvan Seferi²³ devam ediyordu. İhtimal ki Mirza Ali Bey, bu yüzden para sıkıntısı da çekiyordu. Her halde Onun için kendisine Erzurum hazinesinden, 18 Mayıs 1554 tarihinde «400 flori»²⁴ borç verilmiştir²⁵. Öte yandan Mirza Ali, Nahçıvan Seferine aşiret kuvvetleri ile birlikte katılmış ve dilci²⁶ tayin edilmiştir. Bu görevini İran müfrezesi ile savaşarak yapmış ve birkaç esir getirmiştir²⁷. Bu ve diğer başarıları sebebiyle kendisine öteki sancakbeyleri gibi, «Nahçıvan Terakkisi»nden²⁸ olmak üzere, 12 Haziran 1554 tarihinde, 25.000 akçe terakki verilmiştir²⁹. Sonra, bu terakkisinin beylerbeğilikten tevcih edilmesi için, 7 Ocak 1555 tarihinde, beylerbeğine emir yazılmıştır³⁰. Emri içeren belgede Mirza Ali Bey, artık Yeni-Kale ve Kurt-Kalesi sancağıbeği diye değil, Mamervan³¹ sancağı-beyi diye anılmakta idi. Bu değişiklikten, Nahçıvan Seferi sonlarında, İran ile barış faaliyetine geçilmesi üzerine³², her halde, Mirza Ali'nin, İran ülkesine yakın bir yerde bulunan eski sancağından alınarak veya bu yerlerin sancaklığı kaldırılarak, daha iç kısımda yer alan Mamervan sancağına tayin edilmiş olduğu manası çıkarılabilir. Diğer taraftan Mirza Ali'nin Mamervan'a tayin tarihi bilinmediği için, bu sancakta

21 Yenikale ve yeri için Bkz. Kütükoğlu, *Osmanlı-İran Siyasi Münasebetleri*, s. 51 ve not 107-108.

22 BOA. KPT., 210, s. 303, 15 Rebiülevvel 961 tarihli belge.

23 Bu seferin tafsilatı için Bkz. Peçevi İbrahim Efendi, *Peçevi Tarihi I*, Haz. Bekir Sıtkı Baykal, Kültür Bakanlığı Yay., Başbakanlık Matbaası, Ankara 1981, ss. 214-243.

24 Altın.

25 BOA. KPT. 211, s. 98, 21 Cemâziyelâhir 961 tarihli belge.

26 Esirci, esir yakalama.

27 Bkz. Celal-zâde, *Tabakât*, vr. 376/b.

28 Nahçıvan terakkisini krs. *Peçevi Tarihi*, Bekir Sıtkı Baykal neşri, s. 232 «Timar sahiplerinin ödeneklerinin artırılması...» konusu.

29 BOA. KPT. 211, s. 115, 13 Receb 961 tarihli belge.

30 BOA. *Mühimme Defteri* (MD) 1., s. 273, 13 Safer 962 tarihli belge.

31 Bugünkü Narman ve civarı.

32 Tafsilat için bkz. Peçevi İbrahim Efendi, *Peçevi Tarihi I*. Haz. Baykal, ss. 224-232.

ne kadar süre kaldığı da bilinmiyor. Bununla beraber, kendisinden bahseden arşiv belgelerindeki kayıtlardan³³ kendisinin Şarkî-Karahisar Sancağı'na tayin edildiği, 12 Ocak 1561 tarihine kadar³⁴, Mamervan'da kaldığı anlaşılıyor. Diğer taraftan onun Şarkî-Karahisar Sancağı'na atandığını bildiren bu belgeden başka bir belgeye de rastlanamamıştır. Hatta onun, bu 12 Ocak 1561 tarihinden 7 Mayıs 1564 tarihine kadar nerede bulunduğunu, ne iş yaptığını izlemekte mümkün olamamıştır. Bununla beraber, Şarkî-Karahisar Sancağı'nda 2 Haziran 1562 tarihinde, sancakbeyi olarak, İlyas Bey adında birinin bulunmasından³⁵ onun, bu sancaktan bu tarihte veya daha önce ayrıldığı neticesine varılabilir.

Mirza Ali daha sonra 7 Mayıs 1564 ile 18 Kasım 1565 tarihleri arasındaki belgelerde Ardahan Sancağıbeyi olarak görülüyor³⁶. Verilen sonuncu tarihten çok daha sonraki 17 Haziran 1572 tarihli bir mühimme kaydından onu yine Ardahan'da aşiretinin yanında buluyoruz. Bu mühimme kaydını konumuz bakımından önemli bulduğumuz için defterdeki Türkçe özetinden aynen vermeyi uygun görüyoruz; «Ardahan Bey'i Mirza Ali Bey'e hüküm ki, serhaddin emniyet üzere olduğu ve Çağatay ve Yaka Türkmanı ve sair o tarafa müteallik havâdis mektubun vasıl oldu; bunun gibi ve daima İran tarafından casusların eksik etmeyüp, duyduğun sahih haberlerin bildiresin»³⁷. Mirza Ali Bey'i, bundan sonra, Ardahan'da gösteren başka belgeye rastlanamadığı için, onun, daha ne kadar zaman orada kaldığı tespit edilemedi.

Fakat son tarihten yaklaşık birbuçuk yıl kadar sonra, kendisini, 4 Ocak 1574 tarihli belgede, Erciş Sancağı-beyi olarak görü-

33 BOA. TD. 313, s. 100 ve 120, 27 şaban 963 (6 Temmuz 1556) ve 12 Muharrem 965 (4 Kasım 1557); BOA. KPT. 216 s. 60, 11 Rebiülahir 966/21 Ocak 1559; BOA. MD. III. s. 394 ve 501, 28 Şaban 967/24 Mayıs 1560 ve 3 Zilhicce 967/25 Ağustos 1560.

34 BOA. MD. 4. s. 176; 7 Cemâziyelevvel 968 tarihli hüküm.

35 Bkz. Turan, Dr. Şerafettin, *Kanunî'nin Oğlu Şehzade Beyazid Vakası*, Ankara 1961, s. 156 ve not 5.

36 BOA. KPT., 229, s. 179; Ayrıca, BOA. KPT., 74 s. 108; 3 Ramazan 972/4 Nisan 1565 tarihli kayıt; BOA. KPT. 75, vr. 106/a, 24 Rebiülâhır 973/18 Kasım 1565 tarihli belge.

37 BOA. MD. 19, s. 105, No : 224, 5 Safer 980 tarihli belge.

yoruz³⁸. Bu tarihten iki gün önceki bir başka belgede Mirza Ali Bey'in oğlu Ömer için serhaddin emektarıdır diyerek timar verilmesini rica ettiğinden ve arzusunun kabul edilerek, bu oğluna 10.000 akçelik timar buyurulduğundan bahsediliyor³⁹. Ancak bu belgede Mirza Ali Bey için Erciş sancağı-beyi denilmiyor. 24 Ekim tarihli diğer bir belgeden Mirza Ali'nin başka bir oğlu olan Bekir'e de dirlik rica ettiğini ona ise timarın ibtidadan verildiğini öğreniyoruz⁴⁰.

Yine 24 Ekim 1574 tarihli başka bir belge de Mirza Ali Bey'in Erciş'teki haslarının bedeli, yani oradaki hasları kadar has ile İspir Sancağı-beyliğine tayin edildiğini bildiriyor⁴¹.

Mirza Ali Bey'in 1577 yılı sonlarına kadar İspir Sancağı'nda kaldığını, kendisine veya sancağındaki başka görevlilere gönderilmiş olan hükümlerden anlıyoruz⁴².

Fakat 1577 yılında, İran ile savaş ihtimalinin ortaya çıkması üzerine, İran ahvaline vukufu müsellemler olan Mirza Ali Bey⁴³ her halde, olayları daha yakından takip edebilmek ve İran'dan daha iyi haber alabilmek için, 25 Kasım 1577 tarihinde, 413.518 akçelik haslarla Pasin Sancağı-beyliğine tayin edilmiştir⁴⁴. Gerçekten de Mirza Ali Bey özellikle Pasin Sancağı-beyi olarak, Bekir Kütük-oğlu'nun yerine göre uygun bir şekilde belirttiği ve aşağıda görüleceği gibi, 1577 sonlarında başlayan bu Osmanlı-İran harbinde kendisine verilmiş olan bütün görevleri elinden geldiğince yerine getirmiştir diyebiliriz. Hatta onun bazı durumlarda önemli bir rol oynadığını da söylemek mümkündür.

Mirza Ali'nin bu harpte oynamış olduğu rollerden bazılarını her halde nakletmeden öteki konulara geçemeyiz. Ancak elimizde

38 BOA, *MD*. 25, s. 24, No : 238, 11 Ramazan 981 tarihli belge.

39 BOA, *MD*. 25, s. 21, No : 205, 9 Ramazan 981 tarihli belge.

40 BOA, *MD*. 25, No : 2767, s. 299, 8 Receb 982 tarihli belge.

41 BOA, *MD*. 25, s. 301, No : 2777, 8 Receb 982 tarihli belge.

42 Bkz. İspir Sancağı-beyi Mirza Ali Bey'e ve kadısına hüküm, BOA, *MD*. 27, s. 288, No : 687 23 Zilka'de 983/23 Şubat 1576; Ayrıca bkz. Kütükoğlu, Dr. Bekir, *Osmanlı-İran Siyasi Münasebetleri...* I. s. 198, Ekler 1, Mühimme, 31, No : 799, tarih 27 Receb 985/10 Ekim 1577.

43 Bkz. Kütükoğlu, *aym eser*, s. 24.

44 BOA, *KPT*. 262 (tarih 14 Ramazan 985/25 Kasım 1577).

bu devre ulaşan pek az arşiv belgesi bulunduğundan konuyu açıklamak için daha çok Bekir Kütükoğlu'nun belirttiği bilgilere dayanacağız.

Kütükoğlu'nun bu konuda verdiği bilgilere göre Mirza Ali bu harp öncesinde ve harbin cereyanı sırasında gerçek istihbarata dayanan arzlarıyla, İran propagandacı ve yıkıcı gruplarının yurt içine girmesini önleyici tedbirlerin alınmasını⁴⁵, yanlış istihbarata dayanılarak İran'a yapılması emredilen akın ve gâretin iptal edilmesini sağladığı gibi⁴⁶, ayrıca serdar daha sefere hareket etmeden, yanına aldığı bir kısım kuvvetlerle, düşman ülkesine akın edip, düşmandan 900 baş kesip, bunların yararlı olanlarını merkeze göndermiştir. Diğer taraftan İran tarihçisi Hasan Bey Rumlu'nun H. 985 Zilhiccesi (Şubat 1578) olayları arasında verdiği ve Bekir Kütükoğlu'nun bundan önceki olayla ilgili olduğunu ve hezimetle bittiğini belirterek naklettiği olayda, Mirza Ali, hezimete rağmen, büyük bir başarı göstererek birliğinin çoğunu güçlülükle de olsa salimen geri getirmeye muvaffak olmuştur. Bekir Kütükoğlu bu olayı şöyle nakletmiştir : «Erzurum beylerbeyisinin Şuregel'i zapta hazırlanması üzerine Gulâm Ali-oğlu Mirza Ali Bey, beylerbeyinin gelmesine lüzum olmadığını, kendisinin Bayburd'lu Kara Han'ı yakalayabileceğini temin ederek, 7000 kadar kuvvetle malum olmayan bir yoldan Kâra Han üzerine yürür. Muharebenin ilk safhasında 400 süvariye sahip olan Kara Han kuvvetleri elli kadar zayıf verip köylerine kadar takip edilir. Fakat askerini muharebeye teşvik eden Kara Han ikinci safhada galebeyi temin etmekle ric'ate mecbur olan Erzurum sipahilerinden üçyüz kadarı telef, dörtyüz kadarı da şiddetli kardan helak olur. Mirza Ali Bey güçlülükle Erzurum'a döner»⁴⁷.

Bu olayı tam olarak vermemizin sebebi, Hasan Bey Rumlu'nun ve ondan naklen de Bekir Kütükoğlu'nun bu olayda Mirza Ali'nin babasının ismini belirtmiş olmalarındandır. Hasan Bey Rumlu orada Mirza Ali'yi «Gulâm Alioğlu» Mirza Ali diye tanıtmaktadır. Bu kaydı içeren Bekir Kütükoğlu'nun kitabı 1962 yı-

45 Bkz. Kütükoğlu, *Osmanlı-İran Siyasi...* s. 199, Ek : 1.

46 Bkz. Kütükoğlu, *Osmanlı-İran Siyasi...* s. 24.

47 Bkz. Kütükoğlu, *Osmanlı-İran Siyasi...* s. 42, ve not 60.

linda yayınlanmıştır, Onunla Şair Nef'i'nin büyükbabasının adı o tarihte ortaya çıkarılmasına rağmen, o zamandan beri dikkatlerden uzak kalmıştır. Bu uzak kalmanın başlıca nedeni her halde tarihçi ile edebiyatçıların birbirlerinin yazdıklarından haberdar olmayışlarıdır. Bu önemli hususu burada belirttikten sonra tekrar Mirza Ali'ye dönelim.

Diğer taraftan, serdar Lala Mustafa Paşa, Şubat - Mart 1578 içerisinde, Erzurum beylerbeyisine gönderdiği hükümde, Pasin sancağı-beyi Mirza Ali Bey ile Ulamâ-oğlu Şahrüh Beyin Gürcü beylerini itaate teşvik etmelerini, ayrıca Mirza Ali Bey'in ordunun Gürcistan'da takip edeceği yolu menzil be-menziel bildirmesini istemektedir⁴⁸.

Yine, serdar henüz Erzurum civarına gelmeden, Erzurum beylerbeyisine gönderilen, 13 Temmuz 1578 tarihli ve yaylağa çıkmış olan Ulus taifesi'nin⁴⁹ korunması hakkında gönderilen bir başka hükümde, Mirza Ali'nin de ismi geçmekte, fakat onun burada oynadığı rol açık olarak anlaşılmamaktadır. Bununla beraber hükümde geçen olayı yine de özet olarak vermeyi uygun görüyorum. Bu hükümde, «Ulus muhafazasında olan Ümera, emre aykırı olarak, bu tâifeyi koruyamayıp, İran'a yakın yere geldiklerinden başka, önlerine bend olamadıkları için kızılbaş eşkiyası, bir miktar davarlarını alıp gittikleri ve Mirza Ali asılsız haberi açığa vurup Erzurum halkını hafife almakla, çayırlarda davar kalmayıp köyler halkının ekserisi dağda perakende olmakla, asker halkının zahire konusunda sıkıntı çektiği, adı geçen mademki ol serhadde ola, bu türlü aracif haberleri eksik olmaz» denilmektedir⁵⁰. Bununla beraber, Ulus Türkmenleri koyunlarına kızılbaş eşkiyasının yağma ve gâretinin, cezası, Kars Sancağı-beyi Yusuf Bey tarafından, kızılbaş ülkesinden Canbaz-Cukuru'na⁵¹ varmak ve hâkimi Varazaoğlu Mahmud Han'ı bozguna uğratmak ve binden ziyade Gürcü

48 Bkz. Kütükoğlu, *Osmanlı-İran Siyasi...* s. 37-38.

49 Bkz. Ahmed Refik, *Anadolu'da Türk Aşiretleri (966-1200)* İstanbul, Devlet Matbaası 1930, s. 58, 69, 71, 77, 80, 90, 98, ayrıca bkz. index Boz-ulus.

50 BOA. MD. 32, s. 211, sıra 398.

51 Bkz. Sümer, Faruk, *Karakoyunlular, (Başlangıçtan Cihan Şak'a Kadar)* c. I, 2. Baskı, TTK Basımevi, Ankara 1984, s. 20, not 30.

esiri alınmakla verilmiştir⁵². Buna rağmen serdar, 5 Ağustos 1578 günü, Ardahan'a varınca İran Valisi Tokmak Han'ın bu cezalandırma ile ilgili olarak Erzurum beylerbeyisi Behram Paşaya gönderdiği mektubuna, «Ulus Türkmenlerinin koyunlarını yağma edenlerin muhakemesi ve gaspedilen hukukun iadesi ve suçluların cezalandırılması takdirinde serdarın talep edilen sulha tavasut etmesinin muhtemel olduğu» cevabı verilmiştir⁵³.

Diğer taraftan yukarıda metni verilen hükümde, Mirza Ali, asılsız haberi açığa vurmak, Erzurum halkını hafife almak bunun neticesi olarak askerinin zahire hususunda sıkıntı çekmesine sebep olmak gibi, savaş arefesinde ağır olması gereken suçlarla itham edilmiştir. Buna rağmen, aşağıda görüleceği gibi, serdar kendisini görevden almamış, aksine ona birbiri arkasında yeni görevler vermiştir.

Gerçekten de, Mirza Ali, aynı yılın sonlarına doğru, Koyungeçidi muharebesinin ertesi, 9 Eylül 1578 günü, bazı beylerle, Şeki ülkesinin ve merkezi olan Nuha'nın zaptedilmesi için gönderilmiş⁵⁴, bu arada Kanuk nehri üzerine geçişe elverişli bir köprü inşa ettirmiş, 1579 Ocağında da, Tiflis kalesi müdâfilerine erzak ve para götürmekle de görevlendirilmişti. Ancak o, bu sonuncu görevi yollar karla kaplı olduğu için yerine getirememiştir⁵⁵. Mirza Ali Bey, aynı yılın yazında, Kars civarındaki kalelerin tamir ve yapımı sırasında, Kars'a bir menzil mesafedeki Geçivan Kal'ası⁵⁶ kapısının inşasına da memur edilmiştir. O, bir taraftan bu işi yaptırırken diğer taraftan da, inşaatta çalışanları tacize yeltenen düşmanı takip ve te'diple uğraşmıştı⁵⁷.

Böylece Mirza Ali bu harp sırasında, Pasin sancağı-beyi olarak, yaklaşık altı yılı aşkın bir süre içinde, gerek sancağında ve gerekse Şirvan taraflarında büyük hizmetlerde bulunmuştur. Onun bu hizmetleri boşa gitmemiş kendisine sonunda Tiflis bey-

52 Bkz. Kütükoğlu, *Osmanlı-İran Siyasi...*, s. 48.

53 Kütükoğlu, *Osmanlı-İran Siyasi...*, s. 49-50.

54 Kütükoğlu, *Osmanlı-İran Siyasi...*, s. 57-58.

55 Kütükoğlu, *Osmanlı-İran Siyasi...*, s. 93.

56 Bu ve civarındaki kaleler için bkz. Kütükoğlu, *Osmanlı-İran Siyasi...*, sondaki haritaya.

57 Bkz. Kütükoğlu, *Osmanlı-İran Siyasi...*, s. 73.

lerbeyliği verilmiştir. Gerçekten de, serdara gönderilen, 11 Mayıs 1584 tarihli hükümde, Tiflis'teki kulu zapta kadir olamayan Ömer Paşa yerine, 800.000 akçalık hasla, Pasin Sancağı-beyi Mirza Ali Bey'in tayin edildiği, Pasin Sancağı'ndaki⁵⁸ haslarından noksan kalanın ise Gori ve etrafından tamamlanması emredilmiştir⁵⁹. Bu tayin belgesinden sonra Mirza Ali'yi Tiflis Beylerbeyisi olarak gösteren bir diğer arşiv belgesi 21 Ekim 1585 tarihlidir. Bu belgede, «Tiflis Beylerbeyisi Mirza Ali'nin mektup gönderdiği»nden bahsedilmektedir⁶⁰. Belgede mektubun yazıldığı tarih adet olduğu üzere belirtilmemiştir⁶¹.

Bu sebeple belgenin özelliği sadece Mirza Ali'yi Tiflis Beylerbeyisi olarak göstermiş olmasıdır. Diğer taraftan, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki, bu devreye ait Mühimme, Ruus ve Maliye defterlerinin taranması yapıldığı için Tiflis Beylerbeyisi olarak Mirza Ali'nin oradaki faaliyetini arşiv belgelerinden takip edemiyoruz. Bunun için yine Bekir Kütükoğlu'nun yazdıklarına başvurmak zorundayız.

Kütükoğlu, Mirza Ali'nin Tiflis Beylerbeyliğine tayini haberini, ölüm haberinin dipnotunda vermiştir⁶². O, bu ölüm haberinden önce çoğunlukla Ta'likî-zade Subhi'nin Tarihçe'sine dayanarak Serdar Ferhad Paşa'nın, 12 Temmuz 1584 tarihinde Erzurum'dan Gürcistan seferine hareket ettiğini, sonra, başta Ahalkelek kalesi olmak üzere bazı kalelere muhafaza kuvveti tayin edildiğini, diğer bazılarının da tamiratının yapıldığını, bu arada serdarın Kars'tan hareketinin yedinci günü Lori'ye varıldığını, Lori kalesinin yapımının oniki gün sürdüğünü sonra, Tiflis-Şirvan yolu üzerindeki Tomanis derbendinde bir kale yapımına başlandığını, bu kalenin inşasının kırk günde tamamlandığını⁶³, bu kalenin inşası sırasında Mirza Ali Bey (Paşa)'in öldüğünü, arkasın-

58 Bkz. Kütükoğlu, *Osmanlı-İran Siyasi...*, sondaki haritaya.

59 BOA. *MD*. 53, sıra 6'dan naklen Kütükoğlu, aynı eser, S. 138, not 246.

60 BOA. *MD*. 56, s. 22, sıra 75.

61 Resmi evraka tarih atılması usulünün getirilmesi XVIII. yüzyıl başlarında Amca-zâde Hüseyin Paşa zamanında olmuştur. Uzunçarşılı, İ. Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, TTK Basımevi, Ankara 1978, 2. Baskı, s. 10.

62 Bkz. Kütükoğlu, *Osmanlı-İran Siyasi...*, s. 138 ve 246.

63 Bkz. Kütükoğlu, *Osmanlı-İran Siyasi...*, s. 137 ve not 244.

dan Anadolu Beylerbeyisi Rıdvan Paşa'nın, beraberinde, Tiflis Beylerbeyiliğine tayin olunan Safed Sancağı-beyi Balcı Hasan Bey olduğu halde Tiflis'e hazine ve zahire sevkine memur edildiğini yazmıştır⁶⁴.

Bekir Kütükoğlu'nun bu yazdıkları biziñ Mirza Ali'nin ölüm tarihini, tahmini ve biraz da ihtimale dayanarak, bulmamıza yardım edecek mahiyettedir. Çünkü, Serdar Ferhad Paşa'nın Erzurum'dan hareket tarihi 12 Temmuz 1584 olarak bilinmektedir. Bilinmeyen birinci husus Erzurum'dan Kars'a kaç günde gidilmiş olmasıdır. Diğer taraftan Kars'tan Lori'ye yedi günde gidildiği ve Lori kalesinin de oniki günde yapıldığı bilinmektedir. İkinci bilinmeyen husus Lori-Tomanis ve Tomanis-Tomanis derbendi arasının kaç günde gidildiğidir. Bilinen son husus ise Mirza Ali'nin Tomanis derbendinde kale inşaaı sırasında ölmüş olması ve bu kalenin inşaaının kırk günde tamamlanmasıdır. Bu durumda yolda ve kaleler inşaaı sırasında geçen bilinen gün sayısının 12 Temmuz üzerine ilâve edecek olursak ve bunları yolda geçen sayısı bilinmeyen fakat aşağı yukarı sayısı tahmin edilebilecek günlerinde eklenmesiyle Mirza Ali Paşa'nın, takriben 11 Ağustos ila 19 Eylül tarihleri arasında ölmüş olabileceğini söylemek yanlış olmaz sanıyorum. Nitekim M. Fahrettin Kırzioğlu da, yine Subhi'nin yazdıklarına dayanarak, Tiflis Beylerbeyliğinin Balcı Hasan Bey'e 992/1584 yılı güzünde inayet buyurulduğunu yazmıştır⁶⁵. Mirza Ali hakkında son olarak, Evliya Çelebi'nin onun adına Şeki'de bir cami bulunduğunu yazdığının nakledildiğini⁶⁶ belirtmek yerinde olacaktır. Mirza Ali hakkında yazılacaklar böylece bittikten sonra, onun oğulları hakkında arşiv belgelerinden tespit edilen bilgileri nakle geçiyoruz.

Mirza Ali'nin kaç oğlu olduğunu tam olarak bilemiyoruz. Fakat Osmanlı arşiv belgelerinden onun dört oğlunun adlarını ve hakkındaki aşağıda sunacağımız bilgileri tespit edebildik. Bunların adları şöyledir : Abdülgani Mustafa, Mehmed, Ömer ve Bekir.

64 Kütükoğlu, *aynı eser*, ss. 137-138 ve not 246 ve 247.

65 Bkz. Tolgadırlu (Dulkadırlu) Beylerinden Gelen Pasinli Şair Ömer Nef'i'nin Sekiz Arka Atası..., *Türk Dili*, ss. 920-921.

66 Kütükoğlu, *Osmanlı-İran Siyasi...*, s. 58, not 137.

Bunların kendilerine görev verilmiş tarihlerine göre büyükten küçüğe doğru sıralandıklarını tahmin ediyoruz.

Abdülğani Mustafa'ya daha yukarıda belirtmiş olduğumuz gibi tahminen 1548-1550 tarihleri arasında, Şarki-Karahisar Sancağı'nın tahrir kâtipliği görevi verilmiştir. Onun, daha sonra Ardahan sancağında 15.000 akçelik timarı bulunduğunu ve (19 Ekim 1552) tarihinde Erzurum Muharebesine katılarak şehid düştüğünü, ölümünden sonra oğulları Abdurrahman ve Mustafa'ya kanun üzerine timar buyurulmuş olduğunu öğreniyoruz⁶⁷.

Mehmed'e ise, önce Erzurum Beylerbeyisi Ayas Paşa tezkiresi ile, 6 Temmuz 1556 tarihinde Pasin sancağına bağlı Avnik'ten timar verildiğini⁶⁸, daha sonra ise, kendisine zeamet verilmesi için, 4 Temmuz 1567 tarihiyle emir çıktığını, zeameti müteakiben de sancakbeyliği verilmiş olduğunu tespit etmekle beraber, bu son iki tayinin belge kayıtlarını ve tarihlerini şimdilik veremiyoruz.

Ömer'e de, yine yukarıda belirttiğimiz gibi, babasının serhad-din emektarıdır diye arzemesi üzerine, 2 Ocak 1573 tarihinde kendisine onbin akçelik timar verilmesi emredilmiştir⁶⁹.

Bekir'e gelince, yine babasının arzı üzerine, 24 Ekim 1574 tarihinde, ibtidadan timar verilmesi uygun görülmüştür⁷⁰.

Yukarıda Mirza Ali Bey'in Çağatay taifesinin aşiret beyi olduğunu, Ardahan Sancağı-beyi iken de hükümetin kendisinden Çağatay ve Yaka Türkmanının durumunu sorduğunu açıklamıştık. Yine orada, konunun akışını bozmamak için «Çağatay» kelimesinin geniş açıklamasını daha aşağıda yapacağımızı belirtmiştik. Mirza Ali Bey'in daha doğrusu «Paşa»nın, hayatı ile ilgili hususları bitirdikten sonra, onun soyu ile ilgili bölüme girmek için tekrar bu konuya dönüyoruz.

67 Kendisi hk. bkz. BOA. TD. 225 Giriş ve s. 2, Ölümü ve oğulları hk. bkz. BOA. KPT. 212 s. 26, 17 Cemâziye'l-ahir 961 tarihli belge.

68 BOA. TD. 313, s. 100.

69 BOA. MD. 25, s. 21, sıra 205.

70 BOA. MD. 25, s. 299 sıra 2767.

«Çağatay» kelimesinin içerdiği değişik manalar, muhtelif Türkologlar tarafından açıklanmıştır⁷¹. Biz, Mirza Ali'nin, dolayısıyla torunu Ömer Nefi'nin soyunun ait olduğu yeri iyice belirlemek için «Çağatay»la ilgili bu açıklamaları kısaca vermek istiyoruz. Bu açıklamalarda Çağatay'ın ifade ettiği manalar şöyledir : 1. Cengiz Hn'ın bu adla anılan ve Börte-Ucin'den doğan ikinci oğlu; 2. Çağatay'ın siyasi hakimiyeti altına verilen Türk ve Moğol kabileleri topluluğu, yani Moğolca tabiri ile «Çağatay ulusu»na (iline) mensup olanlar; ancak, Fuat Köprülü, Babürnâme'ye dayanarak XVI. asır başlarında, artık Moğol'un Çağatay tabirinden tamamen ayrılmış olduğunu belirtiyor. Yani «Çağatay» tabirinin, o zamandan beri, sadece Türkleri ifade ettiğini söylüyor. 3. Maveraünnehir'deki Türk veya Türkleşmiş göçebelere verilen isim; bu konuda da, Fuat Köprülü, Timurlu'lardan önce de burada durumun aynı olduğunu belirttiği gibi, bunlara Horasan Türklerini de katıyor. 4. XIII. ve XIV. yüzyıllarda Batı Türkistan'ın Türk ahalisi; 5. Timurlu Türk ve Timur İmparatorluğundaki Türk halkı; 6. Öte yandan Klasik Çağatay edebiyatının seçkin siması Nevayî, Timurlu Türklerini diğer bütün Türklerden ayırmak için «Çağatay halkı» terimini kullanmıştır⁷².

«Çağatay» terimi, Timur ve Şah-Ruh zamanı kaynaklarında da doğrudan doğruya veya «Çağatay ulusu» şeklinde kullanılmıştır⁷³. Gerçekten de devrin kaynakları Şah-Ruh zamanında, 1421 yılında, Azerbaycan'ın Karabağ bölgesinde ve Gence-Berda çevresinde bu hükümdarın oğlu Mirza Ömer Şeyh idaresinde bir «Çağatay ulusu» bulunduğunu belirtir⁷⁴.

Bu yazılanlara göre, Mirza Ali'nin soyunun Çağatay'a veya Timurlulara tâbi Çağatay Türklerine dayandığını, ayrıca onun

71 Bkz. Barthold, W., Çağatay maddesi *İA. c. III*, ss. 266-269; Köprülü, M. Fuad, Çağatay Edebiyatı maddesi, *İA. c. III*, ss. 270-323, Eckman, Janos, *Çağatayca El-Kitabı*, çev. Günay Karaağaç, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1988, Giriş, I-VII.

72 Bkz. Eckman, J., *Çağatayca El-Kitabı*, Giriş.

73 Bkz. Sümer, Faruk, *Karakoyunlular... İndex Boy adlarından «Çağatay»*; Abû Bekr-i Tihri, *Kitab-ı Diyarbakriyya*, Akkoyunlular Tarihi, Yayıncı : Necati Lugal-Faruk Sümer, Giriş ve notlar., Faruk Sümer, TTK Basımevi, Ankara I. cüz 1962, II. cüz 1964. İndex «Çağatay» terimi.

74 Bkz. Sümer, Faruk, *Karakoyunlular*, s. 117-118.

sünni mezhebini benimsediğini ve bu yüzden de Safeviler devrinde Karabağ taraflarından gelerek Osmanlı hakimiyetini benimsemiş olduğunu söylemek yanlış olmaz sanırım. Mirza Ali'nin kendisi oğulları ve soyu hakkında kaynak ve arşiv belgelerindeki malumatı naklettikten sonra, Nef'i'nin soyunun Dulkadirîlilere dayandırılması meselesinin incelenmesine geçebiliriz. Esasen Nef'i'nin soyunun Dulkadirîlilere dayandırılması belgelerin zorlanması sonucu meydana getirilmiş olan bir hatadır. Öyle anlaşılıyor ki, her ikisinin de Kanunî Sultan Süleyman devrinde Safevî'lerden yüz çevirerek Osmanlı hizmetine girmiş olmaları, üstelik her ikisine de Pasin sancağının, sancakbeyliğinin verilmesi, birinin adının Mirza Ali, diğeri'nin Ali olması ve nihayet birinin Mehmet, diğeri'nin Şah Mehmet adlarında oğullarının bulunması bu hatanın daha kolay meydana gelmesine yolaçmıştır. Hatanın nasıl meydana getirildiğini daha iyi belirleyebilmek için Mirza Ali'yi incelediğimiz gibi, Ali Bey'i de hiç olmazsa anahatlarıyla incelememiz gerekiyor.

Âli'nin de belirtmiş olduğu gibi, Dulkadir beğlerinden Şah-Ruh Bey'in oğulları olan Ali Bey ve ağabeyisi Mehmet Han⁷⁵ 12 Haziran 1515 tarihinde meydana gelen Turna-dağı savaşında, dedesi Alaüddevle Bozkurt'un ölümü ve Dulkadir ülkesinin Osmanlı hükümdarı tarafından bazı şartlarla, yine aynı aileden Şehsuvaroğlu Ali Bey'e verilmesi üzerine ve bilhassa bu sonuncu tarafından öldürülmek korkusuyla İran'a iltica etmişlerdi⁷⁶. Peçevi, orada Şahlar tarafından Mehmet Han'a sırasıyla Tarım, Halhal ve İsfahan hanlıklarının, yani beylerbeyliklerinin, verilmiş olduğunu yazdığı halde, Ali Bey'e her hangi bir görev verilip verilmediğini belirtmiyor⁷⁷.

75 Âli, *Künhü'l-Ahbâr*, matbu', IV. c. İstanbul 1277, Rükun 3, s. 44'te önce, Han Mehmed diyorsa da bunu sonra düzeltmiştir; Lütfi Paşa, *Tevârih-i Âl-i Osman*, İstanbul 1341, s. 345'te kitabın naşiri Âli Bey de Mehmed Han şeklinde yazmıştır. Esasen bilinen arşiv belgelerinde de hep Mehmed Han şeklinde geçmektedir. (Bkz. Dündar Aydın, *Erzurum Beylerbeyliği*, s. 51-54.

76 Bkz. Âli, *Künhü'l-Ahbâr*, c. IV. rükün 3, cüz 3, s. 44.

77 Bkz. İbrahim Peçevi, *Tarih-i Peçevi* I, İstanbul 1283, s. 183; Krs. Müneccimbaşı, Derviş Ahmed, *Sahayifü'l-ahbâr*, III. c., trc. Şair Nedim, İstanbul 1285, s. 171. Şah İsmail'in her birine birer eyalet verdiğini yazıyor.

M. Fahrettin Kırzioğlu'nun da bazı kısımlarını belirttiği gibi, Kanunî Sultan Süleyman İran'a karşı çıktığı İrakeyn seferi sırasında, Sultaniye kasabasına varınca, o zaman İsfahan hanı olan Mehmet Han, adamlar göndererek iltica talebinde bulunmuş talebinin kabul edilmesi ve kendisine âmân-name gönderilmesi üzerine aralarında kardeşi Ali Bey'in de bulunduğu üç bey ve bin kadar adamı ile, 14 Ekim 1534 günü divanda kabul edilmesini müteakip⁷⁸, Bayburt ve Kemah sancak itibar edilerek kendisine verilmıştır⁷⁹. Âli, kardeşi Ali Bey'e de Çemişkezek sancağı verildiğini yazıyorsa da tarih belirmiyor⁸⁰. Esasen Âli'nin kaydının yanlış olduğu anlaşılıyor. Nitekim Ali Bey'in önce Rumeli'den 30.000 akçelik zeamete sonra da ilk defa olmak üzere 20 Mayıs 1537 tarihinde, Pasin sancağı beyliğine tayin edildiğini görüyoruz⁸¹.

Onun Pasin'den 7 Haziran 1541 tarihinde Kiğı sancağı-beyliğine⁸², buradan 10 ay sonra, 9 Nisan 1542 tarihinde de, ikinci defa tekrar Pasin Sancağı'na tayin oldu⁸³. Daha sonra, bu sancakta onun adına 20 Ocak 1546 tarihli bir tahvil kaydına, yani yerinin boşalması kaydına rastlandı⁸⁴. Bu tarihten daha önceki 1 Şubat 1545 tarihli bir belgede ise Kara Mustafa Bey Pasin Sancağı-beyi görülüyor⁸⁵. Belge yetersizliği sebebiyle Ali Bey'in Pasin'den sonra hangi sancağa tayin olunduğunu bilemiyoruz. Fakat, Mart 1546 ayında, onun askeri ile birlikte Ayas Paşa emrinde Basra olaylarının bastırılmasında görevlendirilmiş olduğunu tespit edi-

78 Feridun Bey, *Mecmua-i Münşeatü's-Selâtin* I, İstanbul 1274, s. 588-589.

79 Matrakçı Nasuh, *Mecmua-i Menazil*, İstanbul Üniversitesi Ktb. Türkçe yaz. No : 5964 vr. 32/b vd. Matrakçı Nasuh, *Süleyman-nâme*, Topkapı Sarayı Müzesi Ktb. Revan 1286 vr. 218/a vd., krş. Âli, *Künhü'l-Ahbar*, gösterilen yer; Kars sancağı diyor.

80 Âli, *Künhü'l-Ahbar*, gösterilen yer; Müneccimbaşı, III. c. s. 171 Çemişkezek eyaleti diyor.

81 BOA. *KPT.* 2413 s. 2, (Zimmet Defteri); Bu sancaktaki haslar hk. bkz. BOA. *TD.* 190 s. 6, tarih 10 Zilhicce 943 hassı 300.000 akçe, Rumelideki zeameti aynı defter s. 7, 30.000 akçe.

82 BOA. *KPT.* 2413 s. 2, 12 Safer 948.

83 BOA. *KPT.* 2413 s. 2, 23 Zilhicce 948.

84 BOA. *Mâliyeden Müdevver Defterler*, 17881, s. 62.

85 Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi E. 12321, *MD.*, vr. 81-b.

yoruz⁸⁶. Daha sonra onun, Aralık 1546-Ocak 1547 tarihleri arasındaki günlerden birinde, Murad Bey yerine üçüncü defa olmak üzere Pasin Sancağı-beyliğine getirildiği, buranın sancağı-beyi olarak Temmuz 1548'de, Kars kalesinin tamiri ile görevlendirilmiş olmasından anlaşılıyor⁸⁷. Âli, bu sırada, kendisine Kars Beylerbeyliği verildiğini, Kızılbaş'ın kendisini basıp hezimete uğrattığını, bu sebeple, tekrar Pasin sancağına nakledildiğini⁸⁸, yazıyorsa da, Celâl-zade ve Matrakçı Nasuh, hezimet olayını anlatmalarına rağmen, onun beylerbeyliğinden ve tekrar Pasin'e nakledildiğinden sözetmiyorlar⁸⁹. Matrakçı Nasuh, aksine, onun için, «Sabıka Pasin sancağından ma'zul sahib-i livadan olan Mehmed Han karındaşı Ali Bey'e, Kale-i Tortum Sancağı inayet buyuruldu» diye yazmıştır⁹⁰. Matrakçı, ona bu sancağın buranın fethinden sonra 8 Ekim 1549'da verildiğini de belirtmiştir. Esasında 1549 yılında, Tortum civarında Nihah 12 Eylül, Tortum kalesi 13 Eylül ve Akça-kale de 18 Eylül'de feth edilmişti⁹¹. Bir arşiv belgesinde fethini müteakip, Tortum Sancağı'nın 19 Eylül 1549 günü, yukarıda belirtilen Ali Bey'e verildiği kayıtlıdır⁹².

Ali Bey, Tortum'dan sonra, 9 Temmuz 1550 tarihinde, Lacun sancağı-beyliğine tayin olmuştur⁹³. Sonra buranın beyi olarak, Nahçıvan seferine katılmış olduğunu 1 Nisan 1554 tarihli başka

86 Bkz. Nasuh Matrakçı, *Süleyman-nâme*, Arkeoloji Müzesi ktb. N. 379. vr. 61/b.

87 Matrakçı, *Süleyman-nâme*, vr. 93/b; *Tabakat*, vr. 315/b vd.

88 Âli, *Künhü'l-Ahbar*, matbu', gösterilen yer, akibet Kars Beylerbeyliği verildikte Kızılbaş kendüyü basıp hezimet etmekle ba'dehu Pasin Sancağı verilip... krş. Lütfi Paşa, *Tevarih-i Âl-i Osman*, s. 345, not 5.

89 Bkz. *Tabakat*, vr. 315-b vd.; Matrakçı, *Süleyman-nâme* vr. 93-b ve vr. 103-a.

90 Matrakçı Nasuh, *Süleyman-nâme*, İstanbul Arkeoloji Müzesi ktb. No : 379 vr. 160/b.

91 Bkz. Aydın, D. *Erzurum Beylerbeyliği*, ss. 27-28.

92 BOA, *KPT*. 2413 s. 2, 26 Şaban 956; Tortum'daki mülkü hk. bkz. BOA. *KPT. ID*. 1035 vr. 41-b, 45-a.

93 BOA, *KPT*. 209 s. 76, 23 Cemâziyelâhir 957; bu sancak için bkz. Turan, Şerafettin, XVII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunun İdari Taksimatı, *Atatürk Üniversitesi (1961) Yılığ*, s. 225.

bir belgeden öğreniyoruz⁹⁴. Bu seferin sonrasında Ali Bey, 22 Şubat 1556 tarihli belgede Çemişgezek sancağı-beyi olarak görülüyor⁹⁵. Bu atama onun Çemişgezek sancağına birinci atanmasıdır. Ali Bey'in, bundan yaklaşık iki yıl sonra, 7 Mart 1558 tarihinde dördüncü defa Pasin sancağına tayin olunduğunu görüyoruz⁹⁶. Fakat burası birbuçuk yıl sonra, 12 Eylül 1559 tarihinde Hüsrev Bey'e verilince⁹⁷ Ali Bey'in bir müddet izini kaybediyoruz. Şehzade Bayezid'in kaçış yolu üzerinde görevli olduğu halde, belki de ihmali görüldüğünden mazul olma ihtimali de düşünülebilir. Fakat onun bu son tarihten dört yıl sonra, bir berat-tezkire resmi zimmet defterinden, 28 Ağustos 1563 tarihinde ikinci defa Çemişgezek sancağı-beyliğine atandığını öğreniyoruz⁹⁸. Her nedense, bundan iki gün sonra 30 Ağustos 1563 tarihinde onu Harput Sancağı-beyi olarak görüyoruz⁹⁹. Onun, 19 Şubat 1565 tarihinde de, beşinci defa olmak üzere tekrar Pasin'e tayin olduğunu tespit ediyoruz¹⁰⁰.

Bu tarihten sonra, hatta bundan bir müddet önce de, Ali Bey'in hayatında bazı karışık durumların meydana geldiği anlaşılıyor. Birkere, 1566 Nisan'ı ortalarında, Pasin sancağına Sinan Bey isminde birinin atandığı görülüyor¹⁰¹. Buna karşılık, 24 Şubat 1566 tarihli hükümden Ali Bey'in Çemişgezek'te halkın malını haksız yere almak suretiyle onlara zulüm ettiği ve bu suçu sebebiyle Diyarbekir Beylerbeyisi ve kadısı marifetiyle teftiş edildiği anlaşılmaktadır¹⁰². Bu olayla ilgili tarihten sonra Ali Bey'den bahseden tek belge bulunmaktadır. 5 Rebiü'l-ahir 974 (19 Ekim 1566) tarihini taşıyan bu belge onun Pasin'de öldüğünü açıklamaktadır¹⁰³.

94 BOA. KPT. 1866 s. 6.

95 BOA. MD. 2 s. 26 ve 172, 10 Rebiülâhir 963.

96 BOA. 2413 s. 2, 17 Cemaziyelevvel 965.

97 Bkz. Turan, Şerafettin, *Şehzade Beyazid Vak'ası* s. 134.

98 BOA. KPT. 1866 s. 6, 8 Muharrem 971.

99 BOA. KPT. 218 s. 10, 10 Muharrem 971; krş. Âli, *Künh'ül-Ahbar*, gösterilen yer ve Lütfi Paşa, *Tevarih-i Âl-i Osman*'ın naşiri, Âli Bey'in notu s. 345, not 5.

100 BOA. KPT. 74 s. 501, 18 Şaban 972.

101 BOA. *Mâliyeden Müdevver Defterler*, 142 vr. 327-a.

102 BOA. MD. 5 s. 424.

103 BOA. TD. 218 s. 6.

Esasen Âli de matbu' Küh'ül-ahbar'ında bu şekilde bir ifade kullanılarak «...Pasin Sancağı verilüp anda vefat eyledi» diyor¹⁰⁴.

Yukarıda verilen izahatten Ali Bey'in, 24 Şubat 1566 ile 19 Ekim 1566 tarihleri arasındaki bir günde Pasin Sancağı'nda ölmüş olduğu kesin olarak anlaşılmış oluyor. Diğer taraftan Ali Bey, yukarıda hayatını yazdığımız arşiv belgeleri ile kaynakların hemen bütününde Dulkadirli Şahruh Beyoğlu Ali Bey veya Mehmed Han kardeşi Ali Bey diye anılmıştır. Buna karşılık aynı belge ve kaynaklarda onun hiçbir zaman ön veya son ek olarak «Mirza» diye anıldığına da rastlanmamaktadır¹⁰⁵. Bu açıklamalara göre onun, M. Fahrettin Kırzioğlu'nun yazdığı gibi, yukarıda hayatı hakkında detaylı inceleme yaptığımız Mirza Ali Bey olamayacağı kendiliğinden ortaya çıkmıştır sanıyorum. Diğer taraftan Mirza Ali Bey veya Paşa hakkında yaptığımız bu incelemelerimizin Şair Ömer Nef'i'nin hayatı konusunda araştırma yapacak genç meslektaşlarıma da ışık tutacağı kanısındayım.

104 IV. cild, Rükün 3, Cüz. 3, s. 44.

105 Ayrıca bkz. Âl-i, *Küh'ül-Ahbar*, gösterilen yer, Ali Bey bin. Şahruh; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî* c. II. s. 496, Dulkadirli'dan Mehmed Han kardeşi Ali Bey.